

Személyi asszisztencia szolgáltatás és Támogató szolgálat/otthoni gondozói munka összehasonlítása

1. Szószedet

Önálló életvitel

Az *önálló életvitel* filozófia Magyarországon is több évtizede ismert¹, mégis magyarázatra szorul. Az önálló életvitel filozófia és mozgalom a fogyatékossgal élő embereknek teremt lehetőséget, és ad számukra eszközöket ahhoz, hogy választási lehetőségeik és irányításuk legyen az életük felett – és hogy többségi közösségben élhessenek, mint bárki más. Az ehhez szükséges eszközök tárháza széles és magában foglalja az önrendelkezés és inklúzió gyakorlati megoldásainak teljes skáláját. Ilyen eszközök:

- a személyi asszisztencia szolgáltatás
- az egyén számára szükséges információhoz való hozzáférés biztosítása
- a lakhatás biztosítása
- az oktatás
- az akadálymentesség és a közszolgáltatásokhoz, valamint árukhoz való egyenlő hozzáférés
- a képzés és foglalkoztatás
- a szabadidő
- a fogyatékossgal élő személy politikai részvételének biztosítása

Fontos cáfolni egy régi tévhitet: az önálló életvitel nem azt jelenti, hogy valaki támogatás nélkül, egyedül él. Az önálló életvitel egyszerűen azt célozza, hogy egy fogyatékossgal élő személynek ugyanolyan döntési lehetőségei legyenek, mint bárki másnak, és az életét ugyanúgy képes legyen irányítani, mint bármely más állampolgár. Az önálló életvitel elve érvényes a munkahelyen, az oktatásban, az egyén otthonában, szabadidejében, vagy a társadalmi beilleszkedés bármely színterén.

Személyi asszisztencia szolgáltatás (SZASZ)

A személyi asszisztencia szolgáltatás (SZASZ) az önálló életvitel filozófia gyakorlati megvalósításának egyik kulcseleme. Egy közvetlenül a fogyatékos személy által használt, személyes és egyéni támogatási forma, amelyet valaki azért használ, hogy a mindennapi életében ugyanolyan önrendelkezéssel élhessen, mint bárki más. A mindennapi tevékenységeket támogatja – célja, hogy a fogyatékossgal élő személy mindazon dolgokat csinálhassa, elérhesse és használhassa, mint egy nem fogyatékos személy. A közösségi, többségi társadalmi inklúziót célozza, és megakadályozza az egyén izolációját és elmagányosodását. A SZASZ keretébe általában egészen mindennapi tevékenységek tartoznak, például az öltözködés, főzés, közlekedés/vezetés, fürdés, gyermekgondozás, vásárlás, pihenés, szórakozás, olvasás stb.; de lefedhet egyéb, kevésbé mindennap végzett dolgokat is, mint például egy munkával összefüggő utazás, kertészkedés, iskolában/képzésen való részvétel, vagy barátok meglátogatása.

Személyi asszisztens (SZA)

A személyi asszisztens (SZA) az a személy, aki közvetlen, egyénre szabott támogatást nyújt egy fogyatékossgal élő személynek. Az SZA munkája lehetővé teszi, hogy a fogyatékossgal élő személy ugyanazt a fokú önrendelkezést gyakorolhassa, mint bárki más. Az SZA támogatásával

¹ A Mozgássérült Emberek Önálló Élet Egyesülete, a nemzetközi önálló életvitel mozgalom egyik első hazai hírnöke 1995-ben alakult Budapesten.

az egyén ugyanúgy képes több lehetőségből választani és mindennapi tevékenységek széles körét elvégezni, mint egy nem fogyatékos személy, az egyén otthonában, a közösségi élet színterein, és sosem szegregációban. Az SZA-t a szolgáltatást igénybe vevő fogyatékos személy választja ki, tanítja be és sok esetben saját maga alkalmazza.

Támogató szolgálat (TSZ)

Magyarországon a támogató szolgálat (TSZ) a legismertebb, egyben a SZASZ-szal sokszor összekevert szolgáltatási forma. A TSZ jogszabályban² rögzített feladatokat végezhet, a helyi szolgáltató a fogyatékossgal élő személy felmért szükségleteinek alapján határozza meg az egyén ellátását. Például segíthet az öltözködés, mosdatás, takarítás és főzés során. A szolgáltatás időben korlátozott (általában hétköznap 8:00-16:00 között) és előre meghatározott, kevés benne a mindennapi életben természetes spontaneitás és a rugalmasság. A fogyatékossgal élő embereknek nem ad választási lehetőséget abban, hogy ki támogatja őket, és hogyan.

A TSZ-ben dolgozó személyi segítő

A személyi segítő olyan személy, aki otthoni gondozást nyújt. A törvény szerint gondozást, készségfejlesztést, tanácsadást, szállítást, felügyeletet, gyógypedagógiai segítségnyújtást, háztartási segítségnyújtást és esetkezelést végezhet. A személyi segítők nem a fogyatékossgal élő személy, hanem a TSZ szolgáltatás vezetője felé tartoznak felelősséggel, és a TSZ-t nyújtó szervezet (önkormányzat, egyházi szervezet, civil szervezet) alkalmazásában állnak. A személyi segítők tehát egy harmadik félnek tartoznak felelősséggel, és az ő szabályaik szerint dolgoznak.

A hazai szóhasználat zavart okozhat. A szabályozásban személyi segítő szolgáltatásként utalnak a TSZ-re, és a TSZ-ben dolgozó segítőket is általában „személyi segítő”-nek nevezik. A TSZ-ben dolgozó segítők domináns tevékenysége azonban döntően ápolás/gondozás, illetve az ehhez kötődő alapvető feladatok.

Önálló életvitel központ és a Freekey

A világ több országában Önálló Életvitel Központok (Centers for Independent Living, CIL) támogatják a fogyatékossgal élő emberek önrendelkezését és önálló életvitelét tanácsadással, képzéssel és jogvédelemmel. Magyarországon formális CIL-hálózat nem működik, és a Freekey az egyetlen szervezet, amely a személyi asszisztencia szolgáltatás (SZASZ) fejlesztésére specializálódott. A Freekey célja az államilag támogatott SZASZ elérhetővé tétele, mert az az önálló életvitel egyik alapja.

2. A személyi asszisztencia és a TSZ keretében végzett gondozói munka összehasonlítása

A személyi asszisztencia (SZASZ) alapvető előfeltétele az önálló életvitelnek. Ezért elengedhetetlen, hogy a döntéshozók, a szolgáltatók és a szakemberképzésért felelős szakértők is tisztában legyenek a SZASZ-t alkotó különböző elemekkel.

A SZASZ-t talán akkor érhetjük meg legjobban, ha összehasonlítjuk a hagyományos, otthoni gondozói munkával, mint amilyen a TSZ keretében végzett gondozói³ feladat is.

² A támogató szolgáltatás szakmai meghatározását és tevékenységeit a Szocvtv. 65/C. § és az 1/2000. (I.7.) SzCsM rendelet 39/A-39/E. § tartalmazza.

³ Farkasné Farkas Gyöngyi, Meleg Sándor, Velkei Mariann (2016). Támogató szolgálatok szakmai felmérése, 2015. Szociálpolitikai Szemle. 2016. évi 2. szám.

Az összehasonlítást a SZASZ és a TSZ-ben végzett gondozói munka között egy táblázatban foglaljuk össze. A táblázatban nem szerepel a bentlakásos intézményben és a Szociális törvény szerinti nappali ellátásokban végzett gondozói munka – ezek ugyan hasonlítanak az otthoni gondozói munkára, de az intézményi kontextus miatt még inkább korlátozzák az egyén választási lehetőségeit és az irányítást.

A SZASZ és a TSZ közötti fő különbségek a választási lehetőségek és az irányítás mértékét tekintve mutatkoznak meg, ahol a SZASZ maximális, míg a TSZ minimális választási lehetőséget és irányítást biztosít.

Értelmi és/vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő személyek esetében a SZASZ-felhasználók további támogatást igényelhetnek a döntéshozatalban. Gyermekes esetében a döntéshozatali támogatást szüleik vagy gondozóik biztosítják, akik szintén vállalják azokat a jogokat és felelősségeket, amelyek egy felnőtt SZASZ-felhasználóra vonatkoznának.

Előfordulhat, hogy a SZASZ tartalmaz bizonyos TSZ-elemeket, amelyek csökkentik a választás és az irányítás lehetőségét. Olyan esetek is vannak, amikor a TSZ tartalmaz SZASZ-elemeket, amelyek növelik a választás és az irányítás lehetőségét. Amikor a SZASZ közelít a TSZ-hez, az önálló életvitel támogatási paradigmája sérül. Az is előfordul, hogy a TSZ-rendszerre SZASZ-ként utalnak, ami az önálló életvitel paradigmájának és terminológiájának nem megfelelő használatát jelenti.

Személyi asszisztencia (SZASZ) és otthoni gondozói munka (TSZ) összehasonlítása

Támogató szolgálat (TSZ)	Személyi asszisztencia (SZASZ)
Háttér	
A TSZ-ben végzett gondozói munka gyakorlata a 2003-as bevezetése után alakult ki. A TSZ az önálló életvitelért küzdő hazai mozgalom harcainak 1990-es évek végén született kompromisszuma, ami a maga idejében előrelépésnek számított.	A SZASZ olyan, fogyatékossgal élő emberek tapasztalatán alapulva fejlődött ki, akik a hagyományos gondozási rendszert korlátozónak és elnyomónak érezték, és kiutat kerestek. A SZASZ a fogyatékossgal élő emberek azon törekvésében gyökerezik, hogy ők is szabadon választhassanak és irányíthassák életüket: azt a támogatást is, amely lehetővé teszi számukra az általuk választott életstílus megvalósítását.
Választás és kontroll	
A TSZ általában korlátozza az igénybevevő kliens választási lehetőségeit, irányításra pedig szinte egyáltalán nem nyílik lehetőség. A segítséssel kapcsolatosan a „mit”, „mikor”, „hogyan” és „kitől” kérdéseit a szolgálat határozza meg legtöbb esetben. A preferenciáit figyelembe vehetik, de a végső döntést a szolgáltatás vezetője vagy tulajdonosa hozza meg, aki nincs napi kapcsolatban a klienssel.	A SZASZ lehetővé teszi a felhasználó számára, hogy ő döntsön, és maga irányítsa azt a segítséget, ami lehetővé teszi a önálló életvitelt. A SZASZ-felhasználó mondja meg az SZA-ének, mit, hogyan és mikor végezzen. Az értelmi és/vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő SZASZ-felhasználók a döntésekhez és mindennapi irányításhoz plusz segítséget igényelhetnek. Ezt a segítséget a támogatott döntéshozatal és a sorstársi támogatás is megadhatja nekik.

Nyelvezet és megfogalmazás

A TSZ-re hivatkozva a „segítés”, „gondozás” és „ápolás” kifejezés is használt. Ez a TSZ-felhasználót a gondozás „tárgyaként” ábrázolja – aki tehetetlen, és alázasosan fogadja a gondozást, ahelyett, hogy az életével kapcsolatos döntéseket hozzon, és aktívan kontrollálná a támogatását.

A SZASZ-ra hivatkozva a „támogatás” és „asszisztencia” kifejezéseket részesítik előnyben. A „gondozás”, „ápolás” kifejezést paternalistának és leereszkedőnek tartják, mert a felhasználó a képességek hiányára helyezi a hangsúlyt. A SZASZ a fogyatékossgal élő személyt emberi jogai alapján értelmezi, mint a támogatás „alanyát” – valakit, aki irányítja az életét és az élete támogatási mechanizmusait.

Szerződés

A személyi segítő a TSZ-szel vagy az azt működtető fenntartóval köt szerződést.

A SZA a SZASZ-felhasználóval köt szerződést.

Kötelezettségek

A személyi segítő kötelezettségei az őt alkalmazó TSZ-hez kapcsolódnak, nem közvetlenül a ellátott személyhez.

A SZASZ-felhasználó köteles biztosítani a munka elvégzéséhez szükséges feltételeket, és kifizetni az SZA munkáját. Az SZA köteles ellátni az előre megbeszélt és ad hoc felmerülő feladatokat.

Foglalkoztatás

A személyi segítőket a TSZ vagy a fenntartó alkalmazza, akik biztosítják számukra központi költségvetésből lehívott forrásból a fizetést, és intézik az egyéb adó és járulékok költségeit.

A SZASZ-felhasználó alkalmazza⁴ az SZA-t/eket. A bérüket (vagy díjukat) a SZASZ-felhasználó fizeti, vagy pedig egy általa választott harmadik fél, például támogatott döntéshozatal útján azonosított személy/szervezet. A SZASZ-felhasználó mint munkáltató/megbízó felelős az adók, biztosítások és járulékok fizetéséért is.

Helyettesítés

A kiegészítő személyi segítő helyettesítéséről a TSZ dönt. Ha egy segítő nem tud megjelenni, a TSZ küld valaki mást a klienshez.

Ha az SZA nem tudja ellátni munkáját, akkor nem dönthet maga a helyettesítésről. Helyettesítésről kizárólag a SZASZ-felhasználó dönthet.

⁴ Az alkalmazás vagy megbízás törvényi és adminisztratív oldala országonként változó, Magyarországon kidolgozásra vár.

Toborzás

A személyi segítőket a TSZ vagy a fenntartók toborozzák, az ellátott személy bevonása nélkül.

Az SZA-eket a SZASZ-felhasználók toborozzák. Igény esetén egy civil szervezet, például a Freekey is segítséget nyújthat a toborzásban. Az értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő SZASZ-felhasználókat támogatott döntéshozatal segíti a toborzásban.

Képesítések

A személyi segítő végzettségi követelményeit a jogszabály⁵ határozza meg. A gondozók/segítők tanúsított képesítésekkel is rendelkezhetnek.

Az SZA-ek képesítési követelményeit a SZASZ-felhasználók határozzák meg. Mivel minden SZASZ-felhasználónak eltérő igényei vannak, nincsenek előre meghatározott képesítési követelmények.

Képzés

TSZ-ben minimális a képzettségi követelmény. A képzését az ezért felelős intézmények, vagy szakképzett munkatársaik végzik. A legtöbb TSZ-képzés medikális fókuszú, ahol az ellátott személy a „gondozás tárgyaként” jelenik meg, aki kapja a gondozást, nem pedig irányítja azt.

Az SZA-eket a SZASZ-felhasználók képzik ki. Szakemberek is bevonhatók a képzésbe a SZASZ-felhasználók kérésére. További képzést biztosíthatnak civil szervezetek. A képzés magában foglalja a fogyatékossgal társadalmi modelljének és az önálló életvitel filozófiájának megvitatását is.

Irányítás

A személyi segítőket a támogató szolgálat vezető beosztású munkatársai irányítják. Esetenként a vezető egyeztet az ellátottal, amely alapján utasítja a személyi segítőt.

Az SZA-eket a SZASZ-felhasználók irányítják, vagy egy általuk választott harmadik fél. A segítséget igénylő, például autista, értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő SZASZ-felhasználókat támogatott döntéshozatal segíti az irányításban.

Sorstársi támogatás

A TSZ klienseit a szolgálatok általában nem segítik a sorstársi támogatás elérésében.

A SZASZ-felhasználók kérhetnek támogatást társaiktól (más SZASZ-felhasználóktól) SZA-eik irányításához. Ez a támogatás általában civil szervezetek segítségével érhető el.

⁵ Az 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről, de releváns még a Belügyminisztérium által 2024-ben kiadott Támogató szolgáltatás működésére és működtetésére vonatkozó módszertani útmutató c. anyag.

Feladatok

A személyi segítők feladatait a jogszabály, a TSZ vezetője, valamint a fenntartó határozzák meg, „szükségletfelmérés” alapján. Ezek a feladatok általában korlátozottak, és főként⁶ alapvető igények ellátását, ápolást/gondozást és szállítást biztosítanak.

Az SZA feladatait a SZASZ-felhasználók határozzák meg. Ezek a feladatok széleskörűek lehetnek, és magukban foglalják a mindennapi tevékenységeket otthon, munkában, oktatásban, szabadidős tevékenységek során, valamint a kommunikációs támogatást is.

Időbeosztás

A személyi segítők rögzített munkaidőben dolgoznak, például egy ellátott napi 4 óra gondozást kap, amelyet hétköznapiokon 8:00-16:00 óra közötti időszakban látnak el.

Az SZA-ek rugalmasan dolgoznak, például egy SZASZ-felhasználó az egyik napon 4 óra támogatást kap, a következő napon 8 órát, attól függően, hogy mire van szüksége.

Dolgozók száma

Egy ellátottnak általában egyszerre egy személyi segítőtje van, vagy néha kettő is jelen lehet a „szükségletfelmérés” alapján. Egy személyi segítő több ellátottat is ellát, ami gyakori utazási követelményeket eredményez. Egy ellátottat több különböző gondozó is elláthat.

Egy SZASZ-felhasználónak több SZA-e is lehet, igényeitől függően. Egy SZA több SZASZ-felhasználónak is dolgozhat, ha ez megfelel az igényeknek.

Finanszírozás

A TSZ finanszírozása blokk támogatásokból, tenderekből vagy „spot contract” szerződésekből történik, amelyeket a helyi hatóságok vagy központi finanszírozó szervek biztosítanak az ügynökségek számára.

A személyi asszisztencia (SZASZ) finanszírozása célzott pénzbeli támogatások (pl. „közvetlen kifizetések”) révén történik, amelyeket a helyi hatóság vagy egy központi finanszírozási szerv biztosít a SZASZ felhasználók számára. A SZASZ felhasználók az adminisztratív feladatokat harmadik félre delegálhatják.

Elszámoltathatóság

A személyi segítők a TSZ felé tartoznak elszámolással.

Az SZA-ek a SZASZ-felhasználók felé tartoznak elszámolással. A SZASZ-felhasználók pedig a finanszírozó szervek felé felelősek.

⁶ Farkasné Farkas Gyöngyi, Meleg Sándor, Velkei Mariann (2016). Támogató szolgálatok szakmai felmérése, 2015. Szociálpolitikai Szemle. 2016. évi 2. szám.

Munkahelyi elégedettség

A személyi segítők alacsonyabb elégedettségéről számolnak be a feladatok szabályozottsága, a kapcsolatok folytonosságának hiánya és a kliensek közötti utazás miatt.

Kutatások⁷ szerint az SZA-ek elégedettsége magasabb, mivel munkájuk személyre szabott, a SZASZ-felhasználóval különleges kapcsolatot ápolnak, és munkájuk folyamatosabb.

Munkavállalás és tanulás

A személyi segítői munka szigorú időbeosztása miatt az ellátottak munkavállalása gyakran ellehetetlenül. A TSZ időkorlátai miatt a családtagok is kénytelenek ellátást végezni, ami az ő munkavállalásukat is akadályozza.

Az SZASZ lehetővé teszi a SZASZ-felhasználók számára, hogy maguk is munkát vállaljanak vagy tovább tanuljanak. Ha korábban családtagok végezték a napi támogatást, az ő kapacitásuk is felszabadulhat, így szintén lehetőségük nyílik munkavállalásra vagy más tevékenységekre.

Magánélet korlátai

Ha az ellátott nem kap elegendő támogatást a TSZ-től, partnere kénytelen részt venni a gondozásában. Ez a párkapcsolatban megnöveli az ellátottra irányuló figyelmet és terheket, ami hosszabb távon feszültséget okoz, és mindkét fél emberi méltóságát is sértheti.

A SZASZ lehetőséget ad párkapcsolat kialakítására, fenntartására, és akár gyermekvállalásra is. Emellett a családon belüli kapcsolatok javulhatnak, mivel az egymásra utaltság szintje csökken vagy megszűnik.

Szabadidő támogatása

A személyi segítő által végezhető jogszabályokban rögzített tevékenységei és korlátozott ellátási ideje miatt, a szabadidős támogatás minimális. Általában a segítő csupán a házon belüli gondozásra jogosult.

Az SZA segítségével a felhasználók közösségi életet élhetnek az otthonukon kívül, részt vehetnek baráti találkozók, szabadidős, sport, és vallási tevékenységeken vagy akár utazhatnak is.

⁷ Manthorpe, J., Woolham, J., Norrie, C., & Samsi, K. (2020). Family matters: personal assistants' experiences of engaging and working with their employers' families. *International Journal of Care and Caring*, 4(4), 497-511. Letöltve: 2025. március 3: <https://doi.org/10.1332/239788220X15917993343915>

Kiegészítő megjegyzések

A SZASZ és TSZ közötti különbségek hangsúlyozzák a választás és kontroll kulcsfontosságú szerepét az önálló életvitel biztosításában. A SZASZ-t a következő alapelvek határozzák meg:

1. Önrendelkezés

A SZASZ lehetővé teszi a fogyatékossgal élő személyek számára, hogy saját életüket irányítsák, beleértve a mindennapi tevékenységek időzítését, tartalmát és módját. A támogatás személyre szabott, és a SZASZ felhasználó dönti el, mire van szüksége és hogyan kívánja a támogatást igénybe venni.

2. Egyéni igényekhez igazodás

A SZASZ teljesen az adott személy szükségleteire és életmódjára szabott, figyelembe véve a rugalmasságot és spontaneitást.

3. Emberi jog megközelítés

A SZASZ a fogyatékossgal élő személyeket jogalanyokként kezeli, akiknek alapvető emberi jogaik vannak, nem pedig „gondozás tárgyaként” tekint rájuk.

4. Támogató hálózat

A SZASZ-t használók gyakran támaszkodhatnak más SZASZ-felhasználók által nyújtott tanácsadásra és támogatásra.

Ezzel szemben a TSZ többnyire szigorúan szabályozott, kevésbé alkalmazkodik az egyéni szükségletekhez, és korlátozott rugalmasságot biztosít.

A térségben Magyarország az egyetlen, ahol még nem létezik a SZASZ semmilyen elérhető formában. A többi országban már bevezették⁸:

- Ausztria: A SZASZ regionális szinten, különböző időpontokban kerültek bevezetésre.
- Bulgária: A SZASZ-ok 2011 óta elérhetők.
- Csehország: A SZASZ-t 2007-ben vezették be.
- Lengyelország: A SZASZ-ok 2019 óta működnek.
- Románia: A SZASZ-ok 2006 óta elérhetők.
- Szlovákia: A SZASZ-t 2009-ben vezették be.
- Szlovénia: A SZASZ-t 2019-ben vezették be

Záró gondolatok

A dokumentum hangsúlyozza, hogy a SZASZ az önálló életvitel elengedhetetlen része, amelyet a fogyatékossgal élő személyek mozgalmi és igényei formáltak. A SZASZ és TSZ közötti alapvető különbségek megértése kulcsfontosságú a politikai döntéshozók, szakmai szervezetek és közösségi támogatók számára.

Ez a dokumentum 2022 májusában készült Teodor Mladenov (Dundee Egyetem), Jim Elder-Woodward (Scottish Independent Living Coalition), Mari Siilsalu (Independent Living Institute), Ines Bulic Cojocariu, Nadia Hadad és Lilia Angelova-Mladenova (European Network on Independent Living) közreműködésével.

A Freekey lefordította magyar nyelvre és az itthoni elérhető támogatási rendszerhez igazította.

⁸ Mladenov, T. (2019). What is good personal assistance made of? Results of a European survey. Disability & Society, 35(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1621740>